

ARANYOZÁS

Tanulmányok
KOROMPAY H. JÁNOS
hatvanadik születésnapjára

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós ikonográfiája a 17. században

A 16/17. század fordulója körül olyan neves külföldi mesterek foglalkoztak a magyarországi török harcok eseményeinek megörökítésével, mint például Bartolomäus Spranger, Georg Hoefnagel, Hans von Aachen és műhelye.¹ A 17. század első felében olyan nevek csatlakoztak hozzájuk, mint Pieter Rucholle, Tobias Bidenharter és Isaac Major, s ekkor megjelentek a magyarországi mesterek is. A század második feléből a török kiűzésével kapcsolatos ábrázolások mesterei közül Hans Rudolf Müller, Philipp Jakob Drentwett, Justus van der Nypoort, Bartholomäus Kilian, Jacob Hoffmann és Jacob Hermundt említhető példaként. A külföldi mesterek számához viszonyítva a török tematikával foglalkozó magyarországi művészek száma jóval alacsonyabb, s csak néhányat ismerünk név szerint.

A szigeti Zrínyi kizárólag posztumusz ikonográfiájával szemben a költő és hadvezér már nagyon korán és tudatosan élt a képi propaganda eszközeivel. Tisztában volt azzal, hogy a hozzáférés a személyek és események képéhez, a kép birtoklása fontos stratégiai kérdés, s tudatában volt Magyarország rossz nemzetközi hírének. Az ő korában, a 17. század közepén a török elleni küzdelem témája szinte minden világi és egyházi műfajban megjelent, s ekkor vált a család számára meghatározó jelentőségűvé a képzőművészet, az irodalom és a török elleni harc következetes összekapcsolása.² Péter öccsével közösen végrehajtott haditetteinek híre az 1640-es évek végétől együtt növekedett a velencei–török háború visszhangjával. Zrínyi 1663/64-ben ért pályája csúcsára, s a nemzetközi politikai diskurzus egyenrangú résztvevőjévé lépett elő. Hírneve is a tetőpontra hágott, s vetekedett dédapjával, azzal a különbséggel, hogy ő nem egyetlen harci tetteivel, hanem következetes törökellenes politikájával és győzelmek sorával vívta ki azt.³ Törökellenes koncepciója a részben saját maga által készítettetett arcképeken, látképeken és csataképeken folyamatosan megjelent. A céljait elősegítő és a birodalmi segítségnyújtás érdekében nagy erővel folytatott írott és képi propagandát nagymértékben ösztönözte János Fülöp választófejedelem, a Rajnai Szövetség, XIV. Lajos és Come-

¹ Vö. GALAVICS Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen: Török háborúk és képzőművészet*, Bp., Képzőművészeti, 1986 [GALAVICS 1986], 27–76, 105–127. A tanulmány teljes, a két Zrínyi Miklós ikonográfiáját bemutató változata *A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai* címmel jelent meg (= *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*, szerk. BENE Sándor, HAUSNER Gábor, Bp., Zrínyi, 2007, 219–268. Németül: *Zur Ikonographie der beiden Nikolaus Zrínyi = Militia et Litterae: Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*, hrsg. v. Wilhelm KÜHLMANN, Gábor TÜSKÉS, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2009 [Frühe Neuzeit, 141], 319–387.)

² CENNERNÉ Wilhelmb Gizella, *A Zrínyi család ikonográfiája*, Bp., Balassi, 1997 [CENNERNÉ 1997], 18.

³ R. VÁRKONYI Ágnes, *Európa Zrínyije*, ItK, 1996, 1–39. [R. VÁRKONYI 1996]

nus amszterdami körének támogatása, továbbá a török háború által keltett izgalom és a háború magyar hadvezéréhez fűzött felfokozott várakozás. Ekkor szinte egész Európa a „Hungaria est propugnaculum Christianitatis” toposz változatait visszhangozta és kapcsolta össze Zrínyi nevével.

Első ismert portréja, Elias Widemann 1646-ben készült rézmetszete huszonhat éves korában ábrázolja.⁴ Már ezen a lapon – mely a vesztfáliai béketárgyalások idején született portrészorozatba illeszkedik – feltűnik a későbbi ikonográfia néhány visszatérő eleme, a dús hajzat, a bajusz, az egyenes orr és a nézővel szembeforduló nyílt tekintet, valamint a süveg és a magas nyakú gombos dolmány. A mellkép alatt Zrínyi első jelmondata olvasható: „Nemo me impune lacesset”. Hat év múlva Widemann ismét elkészítette Zrínyi mellképét.⁵ Ezen szembetűnő az arc keményebb, határozottabb karaktere, a harcias tekintet és a fejfedővel nem takart, dúsan leomló, göndör hajzat. A portré alatti mezőben a költő politikai, katonai és irodalmi ambícióit összegző új jelmondata olvasható, melyhez haláláig ragaszkodott, és amely számos grafikai portréján megjelenik: „Sors bona nihil aliud”. A lapnak számos későbbi grafikai és festmény változata ismert.

A két Widemann-portré közti időszakban, 1651-ben jelent meg a Zrínyi költői hírnévét megalapozó magyar nyelvű verseskötet, benne az *Obsidio Sigetiana* című, a szigeti Zrínyit Athleta Christiként ábrázoló hősi eposszal, címlapján a költőt hajósként ábrázoló allegorikus rézmetszettel. A Bécsben élő horvát rézmetsző, Georgius Subarich által készített kompozíció kiemelt helyen áll a 17. század közepén keletkezett és a török elleni harcot hirdető műalkotások sorában.⁶ Témája az eposz azon részletéhez kapcsolódik, mely szerint a költő Zrínyi a szigeti hős csillagát követi pályáján: „Nem távozik annak veszélyre hajója, / Melynek ez csillaghoz tart okos kormányja” (XIV. ének, 2. strófa, 1–2. sor).

A hajózás allegóriájának képi ábrázolása a 17. század közepén gyakran előfordult irodalmi összefüggésben.⁷ A lap közvetlen grafikai előképéül Vittorio Siri velencei történetíró *Il Mercurio* című, 1647-ben megjelent, jelenkor-történeti munkája II. kötetének Giacomo Piccini által készített címlapmetszete szolgált. Zrínyi ismerte ezt az ábrázolást, ezt alakíttatta át Subarich-csal, aki több ponton módosította a mintát. Subarich kompozícióján a hajót biztos kézzel vezető, a figyelmét elvonni kívánó tengeri lényekre ügyet sem vető Merkúr helyére Zrínyi páncélos alakja lépett; a Mercuriusnak tükröt tartó Veritas önmagát tükröben néző szirénné, azaz a kevélység jelképévé alakult át;

⁴ CENNERNÉ 1997, D 1.

⁵ CENNERNÉ 1997, D 13.

⁶ A továbbiakhoz vö. KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós*, Bp., Akadémiai, 1964, 353–355; GALAVICS 1986, 78–79; CENNERNÉ 1997, D 11.

⁷ Vö. pl. Jutta BREYL, *Pictura loquens – poesis tacens: Studien zu Titelbildern und Rahmenkompositionen der erzählenden Literatur des 17. Jahrhunderts von Sidneys „Arcadia” bis Ziglers „Banise”*, hg. von Hans GEULEN, Wolfgang HARMS und Nikola von MERVELDT, Wiesbaden, Harrassowitz, 2006, 128–129, 283.

a bőségszarut tartó egyik szirénből tengeri kagylót nyújtó Vénusz, azaz a gyönyörök szimbóluma lett.⁸ A könyv címe és a szerző neve Subarich-nál is a hajó vitorláján kapott helyet; az árbocszalagon Siri történetírói jelmondata helyén Zrínyi jelmondata olvasható. A költő szándékoltan elmés önmegnevezése a kötet címében – „Adriai tengernek Syrenaia” – antik és humanista előképeket követ, egyben sajátos feszültséget alkot az előtérben fészülködő, magát tükörben néző, illetőleg kagylót tartó és a hajóba kapaszkodó két szirén alakjával. Az átalakítások jelentősen módosították a kép üzenetét: míg a Siri-féle címlapon a valóságghú történetírás ideája áll a középpontban, Zrínyi művének címlapja a csábításoknak ellenálló, erényes hős és a jó követésére buzdító költő eszméjét hangsúlyozza.

A verseskötet Zrínyi Péter, a költő öccse által készített, 1660-ban megjelent horvát fordításának címlapját ugyanezen kompozíció Giacomo Piccini által készített, átdolgozott változata díszíti.⁹ Itt két hajó úszik egymás mellett: az egyikben Zrínyi Miklós ül, ugyanúgy, mint a magyar kiadás címlapján, a másikon Zrínyi Péter, bátyjához hasonló beállításban és öltözetben. A fordítás címlapján Miklós hajójának szirénjei változatlanok, Péter szirénjei azonban újak, számuk magasabb és más bűnöket jelképeznek: hírnevet, hatalmat és tekintélyt kínálnak Péternek. Jelentős különbség, hogy Péter előtérben úszó gályája meg van rakva fegyverekkel, továbbá, hogy Miklós hajója egy magyar, Péteré egy horvát címeres zászlóval jelzett vár felé tart; fölöttük a tetteiket hirdető Fama harsonás alakja lebeg. Mindez nyílt utalás a török elleni harc vállalására, Magyarország és Horvátország védelmére, szoros összhangban a mű központi eszméjével. Külön kérdéskört alkotnak a fordítás illusztrációi, melyeket Tasso *Gerusalemme liberatája* 16. századi díszkiadásának képanyaga inspirált.¹⁰

Zrínyi európai hírneve az 1660-as évek első felében teljesedett ki; alakja és hadi sikerei ekkor központi helyet foglaltak el a török harcokkal foglalkozó követi jelentésekben, újságokban, röpiratokban és a sokszorosított grafikában.¹¹ A töröknek nagy kihívást jelentő és a bécsi udvar tiltása ellenére felépített Zrínyi-Újvár, az 1663/64-es téli hadjáratban elért eredményei, a magyarországi csapatok főparancsnoki tiszte és a Habsburgok védekező politikájával szembenálló törekvései révén ő lett az események leggyakoribb magyar szereplője. Megszületik katonai sikereinek történelmi legitimációja a szigeti Zrínyi példájával, s különféle hamis és ellenőrizetlen hírek terjednek róla. Az ikonográfiában a portrék mellett ekkor tűnnek fel a lovas képmások, valamint a hadi események látképei és térképei. Az utóbbiakon néha ugyancsak megjelenik Zrínyi portréja.

A második Widemann-portré grafikai változatai közül kiemelkedik Balthasar Moncornet 1663/64-re datált, nyolcszögletes keretbe foglalt derékképe, a kereten alul Zrínyi

⁸ KISS FARKAS GÁBOR, A „Syrena”-kötet címlapjáról, Irodalomismeret, 2005/2., 43–55.

⁹ CENNERNÉ 1997, D 12 és E 16.

¹⁰ KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, Az író Zrínyi Miklós, Bp., Akadémiai, 2006, 45.

¹¹ R. VÁRKONYI 1996.

címerével.¹² A költő vállára vetett kacagány ettől kezdve gyakori motívuma az ábrázolások egy részének. A francia felirat utal Zrínyi rokoni kapcsolatára a szigeti hőssel, és röviden összegzi az 1566-os eseményeket. Egy ugyanebbe a típusba tartozó, a csáktornyai ferences rendház folyosóján található, ismeretlen mester által készített, provinciális olajfestmény a 17. század második feléből családi tulajdonban őrzött festmény előképre vezethető vissza.¹³

Mint a sokszorosított grafikában, Zrínyi a festmény műfajban is gondoskodott arról, hogy kora legmagasabb színvonalán álló portrét hagyjon az utókorra. Ezt a Bécsben dolgozó németalföldi mesterrel, a Rubens-tanítvány Jan Thomas-szal készítette el 1662/63-ban.¹⁴ A részleteiben finom, de összességében nagyvonalú kidolgozású mű kitűnően érzékelteti a modell kivételes adottságait, erkölcsi nagyságát, megfontoltsággal párosult tettekkészségét, belső energiáit. Thomas képe nyomán Gerhard Boultats nagyméretű rézmetszetet készített, alul a költő jelmondatával és címeit felsoroló hosszú felirattal.¹⁵ Zrínyi címerét az aranygyapjas rend láncá keretezi.

A grafikai portré további változatainak mesterei közül Abraham Aubry gazdagon díszített ovális keretben, felemelt karddal ábrázolta a költőt.¹⁶ Az arc részben Widemann második metszetét követi. 1663/64-ben több fiktív portrégrafika is készült. Gillis Hendrix páncélos kétharmad álló alakja például jobbáiban buzogányt tart, balját sisakján nyugtatja, fején tollas kalpag.¹⁷ A lap ellentétes beállítású, kicsinyített mellkép változatait Adriaen Posseniers és egy ismeretlen olasz mester készítette el.¹⁸ Zrínyi 1664-ben, Londonban megjelent angol nyelvű életrajzának – melynek szerzője Európa sorsát kezében tartó államférfinak nevezte Zrínyit – John Chantry fiktív portréja szolgált címlapelőzőként.¹⁹ A szignálás szerint a rézmetszet H. D. monogramista munkája nyomán készült. A képzett arcvonások mellett szembeütő az ovális babérkoszorúval keretezett alak nyugatias öltözte: a páncélon keresztbe átvetett vállszalag és a díszes nyakravaló. Az utóbbi a korabeli angol főnemesi portrék kedvelt motívuma. Az *A New Survey of the Turkish Empire* című, 1664-ben Londonban megjelent kiadvány címlapelőzőeként, melyet felhasználtak Nadányi János *Florus Hungaricus*a angol fordításában (London, 1664), Chantry egy páncélos térdképet is készített Zrínyiről, Gillis Hendrix fiktív portréjához hasonló öltözetben és arcvonásokkal, mellette dédapja szellemével, a négy sarokban XIV. Lajos, I. Lipót, Tamerlán és Szkanderbég miniatűr portréjával, fent csa-

¹² CENNERNÉ 1997, D 27.

¹³ CENNERNÉ 1997, D 25.

¹⁴ CENNERNÉ 1997, D 76.

¹⁵ CENNERNÉ 1997, D 77.

¹⁶ CENNERNÉ 1997, D 46.

¹⁷ CENNERNÉ 1997, D 60.

¹⁸ CENNERNÉ 1997, D 62–63.

¹⁹ CENNERNÉ 1997, D 82.

tajelenettel.²⁰ A metszet a török háborúk vezető személyiségeként ábrázolja Zrínyit. A szellem szájából kijövő írásszalag felirata: „Avenge thy country and my Blood”, azaz „Bosszuld meg hazádat, s véremet”.

Zrínyi önmagáról készítettett csáktornyai lovas képmásáról csak leírásból tudunk. Az 1663/64-ben készült sokszorosított grafikai lovas képek egyik részén Zrínyi arca a portrék arcvonásait követi, másik részén eltér azokétól, de előfordulnak különféle köztes megoldások is. Jacob Sandrart nürnbergi rézmetsző a küzdelem hevében, vágató lovon, kezében magasra emelt karddal ábrázolja a páncélingbe és mellvértbe öltözött, sisakos Zrínyit, lova alatt lefejezett török harcossal, a háttérben széles horizontú csataképpel.²¹ A nyereg mellett hegyes tör és pisztoly látható, mentéje vállára vetve lobog. A portré hitelességét a képaláírás külön hangsúlyozza. Az égben lebegő írásszalagon Zrínyi jelmondata olvasható. A lendületes kompozíció, mely a katonai események hatására keletkezett külföldi értékelést közvetítette elsősorban, része egy lovas képmásokból álló sorozatnak, melyben az 1660-as évek török elleni harcainak jeles résztvevőit örökítették meg.

Hasonló típusú rézmetszeteket készített többek között Johann Hoffmann, William Faithorne, Hans Joerg Bodenehr és Elias Wellhöffer.²² A típusnak jelentősen leegyszerűsített, fametszetű változata is ismert, mégpedig annak az augsburgi röplapnak a címlapjáról, amely Zrínyi császárhoz intézett feliratának szövegét tartalmazza.²³ A Jacob Sandrart és a C. S. monogramista által metszett lapokon Zrínyi lova alatt a háttérben megjelenik a család állandó lakóhelyeül és birtokközpontjául szolgáló Csáktornya, továbbá Zrínyi-Újvár látképe.²⁴ Ugyanerre a mintára Sandrart elkészítette a költő öccse, Zrínyi Péter lovas képmását is.²⁵ Az 1663/64-es téli hadjárat eseményeit bemutató *Denkmal Serinischer Höldenthaten* (h. n., 1664) címlapján a Hoffmann-féle metszet kicsinyített változata látható, egy csoportban Montecuccoli és Zrínyi Péter lovas képével.²⁶ Hugo Allardt kompozícióján és ifj. Cornelis van Dalen – Wallerand Vaillant nyomán készített, ellentétes beállítású – rézmetszetén Zrínyi lova lépésben halad.²⁷ Míg az előbbi egy-egy korábbi Zrínyi-portré és lovas képmás elemeinek felhasználását mutatja, kiegészítve a Zrínyi fejét közrefogó tűzokádó sárkány és kardot tartó sas motívumával, az utóbbi I. Lipót – a két mester által alkotott – lovas képmásának részleteiben újrametszett, új felirattal ellátott változata. Az utóbbi esetben tehát egy császárportré

²⁰ CENNERNÉ 1997, D 83. Vö. GÖMÖRI György, *Adalékok az 1663–64. évi angliai Zrínyi-kultusz történetéhez*, Zrínyi-dolgozatok 5 (1988), 65–96; GÖMÖRI György, *A Florus Hungaricus egy washingtoni példányáról*, Magyar Könyvszemle, 120 (2004), 55.

²¹ CENNERNÉ 1997, D 70; GALAVICS 1986, 92.

²² CENNERNÉ 1997, D 73, D 66, D 59, D 58.

²³ CENNERNÉ 1997, D 34.

²⁴ CENNERNÉ 1997, D 56–57.

²⁵ CENNERNÉ 1997, E 18.

²⁶ CENNERNÉ 1997, D 74.

²⁷ CENNERNÉ 1997, D 64, D 67.

nyomán formálták meg Zrínyi alakját. A sárkány és a sas Zrínyi kettős, a török és a bécsi udvar elleni küzdelmét jelképezik.

A lovas képmások vágató lóval készített változata rákerült a téli hadjárat egy ismeretlen olasz mester által metszett térképére.²⁸ A térkép a Dunántúl déli részét ábrázolja a hadi események helyszínének jelzésével, előtérben Zrínyi alakjával. Ez az ábrázolástípus előképül szolgált a téli hadjáratban Zrínyi oldalán részt vevő Esterházy Pál 1665-ben metszett, hasonló beállítású lovas képének és Zrínyi Péter több lovas portréjának is.²⁹

A Zrínyivel kapcsolatos jelentősebb összecsapások helyszínéről önálló látképek és térképek egész sorozata ismert. Zrínyi-Újvár Szigettel együtt a legtöbbet ábrázolt magyar várak közé tartozott.³⁰ A lapok többségét különböző német és németalföldi mesterek metszték, s gyakran szolgáltak röplapok illusztrációjául. Sigmund von Birken *Der Donau Strand* (Nürnberg, 1664) című, számos kiadást és olasz fordítást megért munkájának látképeit például Jacob Sandrart metszette rézbe, köztük Sziget és Zrínyi-Újvár ábrázolásával.³¹ A metszetek egy részén feltűnik Zrínyi kis medaillonba foglalt arcképe, néhányszor a harcokban részt vevő kiemelkedő személyek portréjának társaságában. Így például a Zrínyi-Újvár 1663-as és Kolozsvár 1662-es ostromát együtt ábrázoló lapokon saját jelmondatával,³² az eszéki híd felgyújtását és a téli hadjárat térképét megjelenítő kétrészes kompozíciókon a nagyvezér, illetőleg Zrínyi Péter arcképével együtt ábrázolták.³³ Kanizsa ostromának ismeretlen német mester által metszett röplap-illusztrációján az eredménytelen ostrom két másik tábornoka, Hohenlohe és Strozzi arcképe fogja közre Zrínyi portréját.³⁴ A kanizsai ostrom egyik olasz feliratú képén Küprili Ahmed nagyvezérrel együtt ábrázolták.³⁵ Egy flamand és francia nyelvű röplapon Nagykanizsa és Zrínyi-Újvár jelképes alaprajzi ábrázolása mellett kétoldalt IV. Mohamed szultán és Zrínyi portréja látható.³⁶ Zrínyi-Újvár és Csáktornya Lucas Schnitzer által készített közös ábrázolásán ugyanúgy megjelenik Zrínyi mellképe, mint Zrínyi-Újvár környékének ismeretlen német mester által metszett, a stratégiai helyzetet bemutató helyszínrajzán.³⁷

Az 1663/64. évi röplapok szöveganyagában megfigyelt jelenség, a két Zrínyi alakjának és hírnevének kontaminálódása, néhány fiktív ostromábrázoláson is megjelenik.

²⁸ CENNERNÉ 1997, D 148.

²⁹ CENNERNÉ 1997, E 25; ESTERHÁZY Pál, *Mars Hungaricus*, s. a. r., ford., kíséretanulmány Ivánni Emma, bev., szerk. HAUSNER Gábor, Bp., Zrínyi, 1989, 103.

³⁰ SZALAI Béla – SZÁNTAI Lajos, *Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800*, I–III, Bp., Múzeum Antikvárium, 2006, [SZALAI/SZÁNTAI 2006], I, 121–127; II, 158–161; III, 139.

³¹ SZALAI/SZÁNTAI 2006, III., 110–116.

³² CENNERNÉ 1997, D 109–110.

³³ CENNERNÉ 1997, D 138–139, D 142.

³⁴ CENNERNÉ 1997, D 158.

³⁵ SZALAI/SZÁNTAI 2006, I., 94, Nagykanizsa 1664/21.

³⁶ SZALAI/SZÁNTAI 2006, II., 158, Zrínyi-Újvár 1663/6.

³⁷ CENNERNÉ 1997, D 180–181.

Zrínyi seregének Sziget melletti elvonulása okozhatta az álhír elterjedését, hogy Zrínyi visszafoglalta a várat a töröktől. Magyarországtól távol valós eseménynek tartották ezt, melyről látképes rölapok is megjelentek.³⁸ A hírt valószínűsítette Zrínyi vitézségének és hadi sikereinek ismertsége, továbbá a Zrínyi név hagyományos összekapcsolása Szigettel. A Sziget 1664. évi állítólagos ostromát bemutató fiktív képek 16. századi előképek és azok rézlemezeinek felhasználásával készültek, mégpedig úgy, hogy a szövegben egyszerűen átnevezték a táborokat, az erős lövetést Zrínyi felszabadító csapataihoz rendelték hozzá, szemléltették a török védők kisebb ágyúzását és kivonulását, s a téli hadjáratra utaltak az évszak jellegzetességeivel.³⁹ Az 1566-os előképek könnyen hozzáférhetők voltak, mivel egyrészt Johann Gradelehn 1665-ben kiadott *Hungarische [...] Chronicája* az egyik korábbi képtípus szerint mutatta be az 1566-os szigeti ostromot. Másrészt Paulus Fürst már 1653-ban megvásárolta Hans Sibmacher Ortelius *Chronologiájában* 1602-ben megjelent metszeteinek rézlemezeit, s 1664-ben megszerezte Ortelius művének és folytatásának kiadási privilégiumát.

A költő és hadvezér ikonográfiájának önálló, posztumusz csoportját alkotják a Zrínyi halálát megörökítő ábrázolások. 1664/65-ből jelenleg hét ilyen ábrázolás ismert, melyek részben szoros kapcsolatban állnak egymással.⁴⁰ A magyarázó felirattal kísért képek fő motívumai a több sebből vérző Zrínyin taposó vadkan, a vadterelő háló, a gyalogos vagy lovat vezető, kétségbeesett apród, a Zrínyi segítségére sietők csoportjai, a természeti környezet, a háttérben Csáktornya képe, Zrínyi testének elszállítása. A képek önállóan, rölapokon vagy különféle egyéb kiadványok illusztrációiként láttak napvilágot. Az egyik rézkarcot tizenegy hétsoros strófából álló gyász költemény kíséri. Mindezekből jelentősen eltérő, eredeti felfogásban ábrázolja a témát Hiob Ludolf *Allgemeine Schau-Bühne der Welt* (Frankfurt/M., 1699–1731) című művének kvalitásos rézkarc illusztrációja.⁴¹ Az ismeretlen művész szűk kivágásban mutatja be a sűrített kompozícióba foglalt, dinamikus jelenetet; az erdei környezetet éppen csak jelzi. A megvadult lóról leesett Zrínyi tehetetlenül fekszik a földön, kiszolgáltatva a támadó vadkannak, melyre egy lovas közvetlen közlől puskával tüzel.

Az egyéb ábrázolások közül a populáris sokszorosított grafika területéhez tartozik Johann Hoffmann rézmetszete, mely a felirat szerint egy 1664-ben Zrínyi fogságába jutott tatár torzszülöttet jelenít meg, kutyaüllel, hosszú nyakkal, kezében íjjal és nyílvezzővel.⁴² A szatirikus lapnak, mellyel a Zrínyi iránti érdeklődést kívánták növelni, több változata ismert.⁴³ Az egyik Pedro Abadal fametszete, melyen olasz nyelvű szö-

³⁸ G. ETÉNYI Nóra, *Hadszintér és nyilvánosság: A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*, Bp., Balassi, 2003, 165–176.

³⁹ CENNERNÉ 1997, D 125–127.

⁴⁰ CENNERNÉ 1997, D 190–196.

⁴¹ Bd. IV, Frankfurt/M., 1718, fol. I verso (=131–132. hasáb).

⁴² Uo., D 200.

⁴³ Tüskés Gábor, *Egylapos paraszti fametszetek a 18–19. században*, Néprajzi Értesítő, 85(2003), 93–113, itt: 95–96; Tüskés Gábor, *Volkstümliche Einblattdrucke in Ungarn im 18.*

veg tudósít arról, hogy a tatárt Zrínyi fogta el 1664 februárjában, csata közben. A képbe helyezett két feliraton kívül Abadal különféle architekturális és tájképi elemekkel egészítette ki a kompozíciót. A lapnak angol, valamint flamand és francia nyelvű szöveggel ellátott, rézmetszetű változatai is ismertek a 17. századból. Abadal fametszete később előképül szolgált egy 1721-ben készült orosz rézmetszetnek.

Ezek a lapok alkotják a két Zrínyi Mikós nemzetközi hírnevének Magyarországon kívüli megrendelésre készült, új ikonográfiai típust létrehozó utolsó dokumentumait. A Zrínyi család hírneve Európában ezután hanyatlani kezd, a magyar és a horvát történelemben és kultúrában azonban tovább nő.

Összegezve megállapítható: a művek esztétikai színvonala rendkívül változatos, s a provinciális megoldások mellett számos közepes és néhány kiemelkedő kvalitású darabot is számba vehettünk. A szigeti hős alakja a különféle irodalmi ábrázolások sorozata révén tágabb lehetőséget kínált az ikonográfia folyamatos megújításához, mint a 17. század legnagyobb magyar költője, a kiváló hadvezér, a politikai elmélet és a hadtudomány nemzetközi mércével mérhető klasszikusa. Az ikonográfia pontosan mutatja a Zrínyi-kép folyamatos alakulását a kortársak és az utókor szemében, s a költő életében készült képmások tanúsítják a fiziognómia és a testi megjelenés változásait. Több példát találtunk a kedvelt előképek ismételt alkalmazására, a manipulatív szándékkal történő, másodlagos felhasználásra, a kontaminációra és a fiktív ábrázolásokra. A motívumok állandósága mellett nagy számban találhatók kompozíciós és motivikus újítások, melyek folyamatosan dinamizálják az ikonográfiai hagyományt.

Mindkét Zrínyi Miklós a törökkel szembeszegülő, halála után felmagasztalt keresztény hős típusát képviseli, akinek először maga vagy családja állított emléket, s utóbb ez lett a kiindulópontja számos ábrázolásnak. A képek funkciói a megőrkítés, az emlékéllítés, a főúri reprezentáció és a felidézés mellett a katonai és politikai propaganda, a tájékoztatás és hírterjesztés, az érvelés, az illusztrálás és az értelmezés. A szigeti Zrínyi képmásain már a 16. században megjelent a nemzetsors allegorikus értelmezése, majd a 17. század második felétől a Zrínyi-ikonográfia fontos szerepet kapott a nemzeti függetlenségi harcok ideológiájában és a nemzeti mitológia megkonstruálásában.

und 19. Jahrhundert = Popular Prints and Imagery: Proceedings of an International Conference in Lund 5–7 October 2000, ed. by Nils-Arvid BRINGÉUS, Sten Åke NILSSON, Stockholm, Almqvist and Wiksell, 2001, 127–151, itt: 129; Tüskés Gábor – KNAPP Éva, *Populáris grafika a 17–18. században*, Bp., Balassi, 2004, 218–219; NÉMETH S. Katalin, *A „szüves” és a kutyafülű tatár: Tatárok Zrínyi körül*, It, 2006, 584–592.